

Characteristics and Significance of the Transition to International Standards of Financial Reporting

Egamberdieva Salima Rayimovna 1

Aralov Sabir Javli oglu 2

Аннотация.

Мамлакатимизнинг амалдаги ҳисоб тизимида барча фойдаланувчилар талабига мос халқаро стандартлар асосида молиявий ҳисоботларни тузиш ва уни таҳлил қилиш жараёнида қўплаб ечимини кутаётган муаммоларнинг мавжудлиги, мазкур мавзуда илмий тадқиқот ишларини олиб борилмаганлиги танланган мавзуни долзарблилигидан далолат беради. Мазкур мақолада "Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларининг афзалликлари ва унинг аҳамияти ҳамда ҳисоб тизимидаги ўрни ёритилган.

Калит сўзлар: бизнес субъектлари, фойданинг аниқлиги, нақдлиги ва сифати, Алоҳида молиявий ҳисоботлар", "Оралиқ молиявий ҳисоботлар", Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари

1 Associate Professor of "Accounting and Auditing" at Karshi engineering and economic institute

2 Master's degree in Accounting at Karshi engineering and economic institute

Кириш. Ўзбекистон жаҳон хўжалиги тизимининг тўлақонли фаол аъзосига айланиб боргани сайин, халқаро ҳисоб тизими мамлакатдаги бухгалтерия ҳисобининг ривожланишига ўз таъсири кўрсатмоқда. Ўз навбатида мамлакатимиз амалиётидаги бухгалтерия ҳисоби ҳам миллий иқтисодиётимизнинг ўзига хос хусусиятлари ва халқаро стандартлар асосида такомиллашиб бормоқда. Бошқа соҳалар қаторида ҳисоби тизимидаги турлича янги-янги ғоялар, атамалар ва қарашларнинг, хусусан ишлаб чиқариш ҳисоби тўғрисидаги турлича қарашлар юзага келиши бухгалтерия ҳисоби тизимидаги ислохотларни янада кенгрок доирада давом эттиришни талаб этади.

Тадқиқот мавзусининг долзарблиги. Тобора шаклланиб, такомиллашиб бораётган рақобат шароитига мос равишда ишлаб чиқариш фаолияти тўғрисида сифат ва аниқлик жиҳатдан барча талабларга жавоб бера оладиган ҳисоб тизимини ишлаб чиқиш бугунги куннинг долзарб масаласидир.

Мамлакатимизда халқ хўжалигида барча талабларга жавоб берадиган халқаро стандартларга жавоб берадиган молиявий ҳисоботларни тузиш ҳамда уни таҳлил қилиш жараёнида асосий омил бухгалтерия ҳисоби етказиб бераётган аниқ ва тўғри маълумотлар ҳисобланади. Халқ хўжалигида халқаро стандартларга асосида молиявий ҳисоботларни тузиш ҳамда уни таҳлил қилишнинг амалдаги тизими кўп жиҳатдан маълумотларни ўз вақтида олиш имконини бермайди.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Мазкур мавзуда бир қатор иқтисодчи олимлар илмий изланишлар олиб бормоқда, хусусан, СамИСИ доценти, С.Н.Ташназаров “Дунё бозорига чиқиш, халқаро кредит олиш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун молиявий ҳисоботни МҲҲСлари бўйича тузиш мақсадга мувофиқдир” деб таъкидлайди. [5] Тошкент молия институти профессорлари А.Каримов, И. Кўзиев, М. Раҳимовлар мақоласида “...бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига қанчалик мослаштирилмасин, агар ахборотлар оқими очикланмаса, бизнес субъектларининг реал молиявий аҳволи, натижалари ва уларнинг ўзгаришларини аниқ акс эттириш имкони бўлмайди.” деб таъкидлайдилар. [4] Бу албатта ҳисоблашувлар жараёнига салбий таъсирини кўрсатади. Халқ хўжалигида барча фойдаланувчилар талабига мос молиявий ҳисоботларни тузиш ва уни таҳлил қилиш жараёнида кўплаб ечимини кутаётган муаммоларнинг мавжудлиги, мазкур мавзуда илмий тадқиқот ишларини олиб борилмаганлиги танланган мавзуни долзарблигидан далолат беради.

Тадқиқот мақсади. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишни жадаллаштириш орқали хорижий инвесторларни зарур ахборот муҳити билан таъминлаш ва халқаро молия бозорларига кириш имкониятларини кенгайтириш, шунингдек, ҳисоб ва аудит соҳалари мутахассисларини халқаро стандартлар бўйича тайёрлаш тизимини такомиллаштириш ва таҳлилий хусусиятларини ошириш юзасидан таклиф ва тавсиялар бериш.

Илмий моҳияти. Мамлакатимиз бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботларни тайёрлаш ва тақдим этишнинг амалдаги анъанавий тартибида халқаро майдонда расмий тан олинган талаблар эмас, балки кўпроқ миллий иқтисодиётнинг устуворлиги таъминланганлиги, бизнес субъектлари фаолиятининг реал натижаларини аниқлаш, уларнинг ютуқларини тан олиш, баҳолаш ва очиклашдаги амалдаги тартиблари иқтисодий ресурсларнинг бўлуви ҳақиқий эгалари манфаатларига мос тушмаётганлиги

маълумотлардан потенциал фойдаланувчилар манфаатларига мос тушмайди.

Ҳисоб тизимидаги мавжуд камчилик ва муаммоларини ўрганиб, ҳисоб тизимини халқаро талаблар асосида такомиллаштириш барча ҳисоб маълумотларидан фойдаланувчилар учун ҳисоб маълумотларини таҳлилий хуусиятларини ва муҳимлигини таъминлашда илмий аҳамият касб этади.

Тадқиқот методлари. Мақолада мавзу доирасидан келиб чиққан мавзуга оид илмий ва назарий ёндашувлар ўрганилиб мушоҳада қилинган. Тадқиқотда белгиланган мақсадга эришиш учун йўналиш танлаб олинган. Эмпирик тадқиқотнинг кузатиш, жамлаш, гуруҳлаш ва маълумотлар манбалари ўртасидаги алоқаларни аниқлаш усулларида ва назарий тадқиқотнинг анализ ва синтез усулларида кенг фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари – молиявий ҳисоботларни тузиш учун ҳужжатлар тўплами, молиявий ҳисоботларнинг тузилишини тартибга солувчи регламент бўлиб, ташқи фойдаланувчилар томонидан бирор-бир ташкилотга нисбатан иқтисодий қарор қабул қилиш учун фойдаланилади. Яъни, бу хорижий инвесторларни мамлакатимизда фаолият юритаётган ташкилотларнинг (компания, корпорация, акциядорлик жамиятлари) акциялари, қимматли қоғозлари ва бошқа турдаги инвестиция жалб қилиши мумкин бўлган моддий бойликларнинг истиқболда ўсиши ёки пасайишини таҳлил қилиши учун зарур ахборотлар билан таъминлаш мумкин бўлади.

Биз учун афзаллиги эса мамлакатимиздаги йирик корхоналарга халқаро молия бозорларида иштирок этиш имкони яратилади. Масалан, республикамиздаги йирик корхоналарнинг хориж корхоналаридан уларнинг акция ва облигацияларини сотиб олиши эвазига ушбу корхоналарга инвестиция киритиш, пировардида корхонани ривожлантириш натижасида Давлат бюджетига тушумнинг ошишига олиб келади.

Юртбошимиз таъкидлаганларидек “Жорий йилда мамлакатимизнинг халқаро молия бозорларига чиқиш имкониятлари янада яхшиланди, илк бор миллий валютада 2 триллион сўмлик давлат еврооблигациялари паст фоизларда жойлаштирилди. Бу йил республикамизда 197 та йирик, минглаб кичик ва ўрта корхоналар ҳамда инфратузилма объектлари барпо этилди.” [3]

Мамлакатимиз ҳисоб тизимини ривожда молиявий ҳисоботларнинг ўзига хос ўрни бор. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига (МҲХС) ўтишни жадаллаштириш орқали хорижий инвесторларни зарур ахборот муҳити билан таъминлаш ва халқаро молия бозорларига кириш имкониятларини кенгайтириш, шунингдек, ҳисоб ва аудит соҳалари мутахассисларини халқаро стандартлар бўйича тайёрлаш тизимини такомиллаштириш мақсадида 2020 йил 24 февралда “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-4611-сонли қарори қабул қилинди. Қарорда акциядорлик жамиятлари, тижорат банклари, суғурта ташкилотлари ва йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритилган юридик шахслар:

2021 йил 1 январдан бошлаб, МҲХС асосида бухгалтерия ҳисоби юритилишини ташкил этиши ва 2021 йил якунларидан бошлаб молиявий ҳисоботни МҲХС асосида тайёрлаши белгиланди. [2]

Мазкур қарорга биноан, 18 та банддан иборат “Йўл харитаси” тасдиқлангани юртимизда

ушбу йўналишда ҳам жиддий ишларга қўл урилаётганидан далолат беради.

Хўжалик юритувчи субъектларда молиявий натижаларни аниқлаш ва ҳисобга олишда қуйидаги Бухгалтерия ҳисобининг халқаро(БҲХС) ва миллий стандартлари(БҲМС)дан фойдаланилади:

1-Жадвал

Молиявий натижаларни аниқлаш ва ҳисобга олишда қўлланиладиган бухгалтерия ҳисобининг халқаро(БҲХС) ва миллий стандартлари(БҲМС)нинг таққослама жадвали

т/р	Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари (БҲХС) ва уларнинг мақсади	Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари(БҲМС) ва уларнинг мақсади
1	1-сонли Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти <i>Молиявий ҳисоботларни тақдим этиши</i>	1-сонли БҲМС “Ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисобот”
2	8-сонли Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти <i>Ҳисоб сиёсатлари, ҳисоблаб чиқилган баҳолардаги ўзгаришлар ва хатолар</i>	2-сонли БҲМС “Асосий хўжалик фаолиятдан тушган даромадлар”
3	10-сонли Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти <i>Ҳисобот давридан кейинги ҳодисалар;</i>	3-сонли БҲМС “Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот”
4	23-сонли Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти <i>Қарзлар бўйича харажатлар</i>	8-сонли БҲМС “Шўъба хўжалик жамиятларига сармояларни ҳисобга олиш ва консолидациялашган молиявий ҳисоботлар”
5	27-сонли Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти <i>Алоҳида молиявий ҳисоботлар;</i>	15-сонли БҲМС "Бухгалтерия баланси"
6	34-сонли Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти <i>Оралиқ молиявий ҳисоботлар.</i>	16-сонли БҲМС <i>Бухгалтерия баланси тузилган санадан кейинги хўжалик фаолиятининг назарда тутилмаган ҳолатлари ва юз берадиган ҳодисалари.</i>
7	-	23-сонли БҲМС <i>"Қайта ташиқил этишни амалга оширишда молиявий ҳисоботни шакллантириши"</i>
8	-	24-сонли БҲМС) <i>«Қарзлар бўйича харажатлар ҳисоби»</i>

Жадвалдан кўриниб турибдики, бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари унинг миллий стандартларига қараганда анча мукамалроқ.

Айниқса бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари билан тартибга солинадиган “Алоҳида молиявий ҳисоботлар”, “Оралиқ молиявий ҳисоботлар”ни тузилиши муҳим аҳамиятга эга. Хусусан, 27-сонли Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти “Алоҳида молиявий ҳисоботлар”да қўшма корхоналар ва қарам тадбиркорлик субъектларидаги инвестицияларга нисбатан бухгалтерия ҳисоби ва маълумотларни очиб бериш

талабларини 34-сонли Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти “Оралиқ молиявий ҳисоботлар” да оралиқ молиявий ҳисоботнинг минимал таркибини белгилаш ҳамда оралиқ даврга тегишли тўлиқ ёки қисқартирилган молиявий ҳисоботларда тан олиш ва баҳолаш тамойилларини белгилашни тартибга солиниши инвесторларни талабига мос маълумотларни етказиб беришга хизмат қилади.

Биз халқаро доирага, жаҳон бозорига интилаётган эканмиз, фаолиятимиз ҳам халқаро стандартларга мос бўлиши лозим.

Мамлакатимизда амалдаги миллий ҳисобчилик тизими бошқа давлатлардаги каби хўжалик юритувчи субъектларида ҳисоб юритишнинг аниқ тартиб-қоидалари шакллантирилган. Бу жараён Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни [1] билан тартибга солинса, кейинчалик қабул қилинган бошқа ҳужжатлар орқали миллий ҳисоб тизимимиз анча такомиллаштирилди. Аммо ушбу ўзгаришларга қарамасдан хўжалик юритувчи субъектлар бошқаруви, улар фаолиятни ривожлантириш ва молиялаштиришда йиғилиб қолган муаммоларни ҳал этишдаги маълумотлар базаси ташқи қизиқувчилар талабларига жавоб бермасди. Бу эса уларнинг эътиборидан четда қолишига асосий омил бўлиб келаётганди. Ваҳоланки, ҳар қандай бизнес аниқлик ва шаффофлик таъминланган жойда ривожланади.

Ҳозиргача амалга оширилган салоҳиятга эга ишлар амалга оширилганлигига қарамай, иқтисодийнинг очиқ эмаслиги, эришилган натижадорлик халқаро майдонда намоён этилмаганлиги, яъни бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботларни тайёрлаш ва тақдим этишнинг амалдаги анъанавий тартибида халқаро майдонда расмий тан олинган талаблар эмас, балки кўпроқ миллий иқтисодийнинг устуворлиги таъминланганлигини қайд этиш жоиз.

Бугунги кунда эса муҳит тубдан ўзгарди. Ўзбекистон ташқи дунёга тўлиқ очилди. Шу - маънода, эндиликда бухгалтерия ва аудит соҳаси мутахассислари олдига ҳисобдорликни янги дунё муносабатлари тизимига мос ҳолда йўлга қўйиш вазифаси юкланмоқда. Бу борада бир қатор муаммолар мавжуд. Аввало, бизнес субъектлари фаолиятининг реал натижаларини аниқлаш, уларнинг ютуқларини тан олиш, баҳолаш ва очиқлигини таъминлашдаги амалдаги тартиблари иқтисодий ресурсларнинг бўлғуси ҳақиқий эгалари манфаатларига мос тушмайди.

Бундан ташқари, бизнес субъектлари даромад ва харажатларининг аниқ ўлчанган қийматлари (фойданинг аниқлиги, нақдлиги ва сифатини таъминлаш) потенциал қизиқувчилар манфаатларига мос тушмайди.

Миллий ҳисобчиликда молиявий ҳисоботларни тайёрлаш, тақдим этишдаги ўринсиз, ортиқча, қатъий талабларнинг белгилаб қўйилганлиги, бухгалтерия ходимларининг эркин ва касбий тажрибага таянган ҳолда хулоса тайёрлаш ҳамда уларни манфаатдорларга тақдим этиш имкониятини бермайди. Бу бизнес вакиллари реал ҳолатни ўзлари истаган тарзда эмас, улар фойдаланаётган ресурслар эгалари истаган тарзда кўради, деганидир.

Яна шуни алоҳида қайд этиш керакки, мамлакатимизда бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш, юритиш ва ҳисоботни тузиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишда ташқи назоратга устунлик берилган. Одатда назоратнинг ички турига кўпроқ аҳамият қаратиш - талаб этилади. Чунки ички назорат тўғри ва самарали ташкил этилса, ташқи назоратга зарурат қолмаслиги халқаро стандартларнинг энг муҳим шарти ҳисобланади.

Халқаро тажрибалардан маълумки, бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига қанчалик мослаштирилмасин, агар ахборотлар оқими очикланмаса, бизнес субъектларининг реал молиявий аҳволи, натижалари ва уларнинг ўзгаришларини аниқ акс эттириш имкони бўлмайди.

Президент қарори Ўзбекистонда молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини жорий қилиш ҳамда бухгалтерия соҳасидаги ислохотларнинг янги босқичини бошлаб берди. Шундан келиб чиқиб, бизнес субъектлари томонидан қўлланилаётган ва юритилаётган бухгалтерия ҳисоби таомилларида халқаро нормаларга номувофиклик даражасининг айрим жиҳатларига тўхталиб ўтсак. Аввал бизнеснинг реал, потенциал қийматини аниқлашга мулкдорда ҳам, давлатда ҳам қизиқиш бўлмаган. Муваффақиятли битимларга келишишда бизнес ҳисоб тизимининг аудиторлик хулосаси ҳеч қандай таъсирга эга эмас. Ички назоратни йўлга қўйишнинг амалдаги тартиби бошқарув сифатига боғланмаган.

Халқаро стандартлар расмий эълон қилинадиган ҳисоботларда бизнес, бошқарув ва фаолият натижадорлигини объектив ҳамда реал акс эттиришга, бизнеснинг давомийлиги, ривожланиш ва тараққиётнинг муҳим тенденцияларини аниқ кўра билишга имкон беради. Бу эса жалб қилинадиган ташқи инвестициялар ҳажмини оширишга, халқаро алоқалар мустаҳкамланишига, салоҳиятли харидорлар гуруҳи шаклланишига, умуман, халқаро - доирада нуфуз ошишига замин яратади.

Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш, корхона ва ташкилотларнинг иқтисодий, мулкӣ ва молиявий ҳолатини, уларнинг ўтган даврлардаги молиявий натижаларини қиёсий ўрганиш ва объектив баҳолаш орқали келгусидаги фаолиятни кенгайтириш, ташқи молиявий манбаларни излаб топиш, халқаро молиявий институтлардан капитал жалб қилиш имконини беради.

Мазкур ислохотлар, биринчи навбатда, йирик бизнес субъектларининг МҲХСга ўтишларига қаратилган “Йўл харитаси” бўлиб, уларда анъанавий тарзда амалга ошириб келинган ҳисоб тизими тубдан қайта кўриб чиқилишини назарда тутди. Хусусан, ушбу “Йўл харитаси”да мамлакатимизда фаолият юритаётган акциядорлик жамиятлари, тижорат банклари, суғурта ташкилотлари ва йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритилган юридик шахслар 2021 йил 1 январдан бошлаб, МҲХС асосида бухгалтерия ҳисоби юритилишини ташкил этишлари, 2021 йил якунидан бошлаб, молиявий ҳисоботни МҲХС асосида тайёрлашлари белгилаб қўйилди. Ҳужжат, албатта, бухгалтерлар, аудиторларнинг профессионал тажрибаларига кўпроқ таянишга, эркин бўлишга, яъни ягона қолипдан чиқишга ҳам ундайди. Шу билан бирга, бизнес субъектлари тўлиқ хўжалик операцияларини, молиявий ҳисоботларни тайёрлашни халқаро стандартларга яқинлаштирилган, мувофиқлаштирилган амалдаги нормалар асосида юритишни йўлга қўядилар.

Албатта, ўзларининг молиявий ҳисоботларини МҲХСга мувофиқ тайёрлайдиган бизнес субъектлари бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари бўйича молиявий ҳисобот тақдим қилишдан озод этиладилар.

Хулоса сифатида айтганда, бугунги кунда компанияларда молиявий ҳисоботларини Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (МҲХС) асосида тузишга объектив заруратлар мавжуд. Қонунда кўзда тутилган тартибда МҲХСларини қўллаш тартиби жорий этилди. Дунё бозорига чиқиш, халқаро кредит олиш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун молиявий ҳисоботни МҲХСлари бўйича тузиш мақсадга мувофиқдир.

Мамлакатимизда МХХСлари асосида молиявий ҳисобот тузаётган компаниялар сони ошиб бормоқда. Чунки, молиявий ҳисоботнинг шаффофлигини оширишга эришиш фақат МХХСларга ўтиш орқали амалга оширилиши мумкин бўлади. Шу боис, халқаро ташкилотлар томонидан ишлаб чиқилган ҳужжатлар ҳамда илғор инструментлар ва тажрибалардан фойдаланиш ҳозирги даврнинг долзарб масалалардан ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. 1.Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги қонуни. –Т.: 2016 13 апрель.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-4611-сонли қарори.24.02.2020 йил.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.// Халқ сўзи, 2020йил 30 декабр 276 (7778).
4. 4.Ақром Каримов, Ислон Қўзиев, Матназар Раҳимов “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. Унга мослашиш йўлида қандай чора-тадбирлар кўзда тутилган? ” “Xalq so‘zi” onlayn gazeta 18:20 13 Май 2020йил . <https://xs.uz/>.
5. С.Н.Ташназаров Молиявий ҳисоботнинг МХХС бўйича трансформацияси зарурати, моҳияти ва босқичлари “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 3, май-июнь, 2017 йил.